

تحولات پیرامون مناقشه قره باغ و جایگاه ایران

سرویس آذربایجان/خبرگزاری آران

نویسنده: حسن گلی

کارشناس مسائل قفقاز

بسمه تعالی

مقدمه:

همانگونه که می دانیم ترکیه از سال 1993م، به دنبال اشغال قره باغ و مناطق اطراف آن توسط ارمنستان به نشانه همبستگی با دولت آذربایجان مرزهای خود با دولت ارمنستان را بسته و روابط رسمی خود با این کشور را قطع نمود لیکن از شهریور ماه گذشته پس از سفر رئیس جمهوری ترکیه به ارمنستان، نشانه هایی از تصمیم دو کشور برای از سرگیری روابط همه جانبه دیده می شد که این نشانه ها در پی دیدارهای مقامات عالیرتبه دو کشور و انتشار متن پنج ماده ای طرح توافقات ترکیه و ارمنستان موسوم به نقشه راه تقویت گردیده است. بدیهی است از سرگیری رسمی روابط ترکیه و ارمنستان تاثیرات همه جانبه ای در تحولات منطقه ای به ویژه در مناقشه قره باغ و روابط میان کشورهای قفقاز و پیرامون آن خواهد داشت ضمن اینکه تاثیرات فرا منطقه ای این رخداد سیاسی را نیز نمی توان نادیده گرفت؛ در این میان آنچه مهم به نظر می رسد بررسی و امعان نظر در خصوص تاثیرات موضوع یاد شده بر جمهوری اسلامی ایران می باشد چه اینکه همسایگی ایران با سه کشور ارمنستان، ترکیه و جمهوری آذربایجان و نیز سابقه حضور ایران در مناقشه قره باغ و وجود برخی تبلیغات منفی در خصوص آن سبب خواهد شد ایران از جمله کشورهایی باشد که از وقوع رخداد فوق تاثیر پذیر باشد.

روابط ترکیه، ارمنستان و ارتباط آن با موضوع قره باغ:

به اعتقاد کارشناسان مهمترین موضوع مرتبط با بحث از سرگیری روابط بین ارمنستان و ترکیه، مناقشه قره باغ می باشد. پس از قرارداد آتش بس (12 می 1994 در بیشکک) بین آذربایجان و ارمنستان و حتی قبل از آن ترکیه با مینا قرار دادن شعار ترک گرایی، سیاست جانبداری از آذربایجان را برگزید، این سیاست گرچه برای دولت آذربایجان نتیجه عملی در پی نداشته لیکن ترکیه توانسته است در سایه این سیاست در همه لایه های سیاسی، اجتماعی، فرهنگی و اقتصادی مردم و دولت آذربایجان نفوذ کند ضمن اینکه ترکیه با اتخاذ این سیاست مشکلات مابین خود و ارمنستان از قبیل ادعای ارضی ارمنستان و موضوع کشتار ارمنی را در پشت پرده حمایت آذربایجان مکتوم نمود و در افکار عمومی مردم جمهوری آذربایجان اینگونه تبلیغ شده که ترکیه صرفا به خاطر منافع آذربایجان با ارمنستان قطع ارتباط نموده است. مدتی است که افکار عمومی و رسانه های گروهی جمهوری آذربایجان با شنیدن اخبار مربوط به تلاشهای ترکیه برای از سرگیری روابط با ارمنستان دچار نوعی دوگانگی در رفتار شده اند؛ گروهی این اقدام ترکیه را تقیب می نمایند و گروهی دیگر بر این اعتقادند که ترکیه بدون در نظر گرفتن مصالح آذربایجان به برقراری ارتباط و بازگشایی مرز مبادرت نخواهد کرد؛ در این میان دولت مردان جمهوری آذربایجان نیز ضمن تلاش برای رعایت اصول دیپلماتیک و بیان اینکه ترکیه و ارمنستان به عنوان دو کشور مستقل حق تصمیم گیری در خصوص نوع روابط فیما بین را دارند نمی توانند ناخرسندی خود را از بازگشایی مرزهای ارمنستان و ترکیه مخفی نمایند بطوری که کارشناسان، برخی اقدامات دولت آذربایجان مانند خودداری الهام علی یف از حضور در کنفرانس تمدنها در ترکیه، مطرح شدن بحث افزایش قیمت گاز ارسالی آذربایجان به ترکیه و نیز سفر رئیس جمهور آذربایجان به مسکو و ملاقات با مدودف را در راستای اعلام ناخرسندی دولت باکو از سیاست جدید ترکیه عنوان می نمایند. در همین راستا ترکیه نیز با درک حساسیتهای مردم، احزاب و دولت مردان جمهوری آذربایجان و به منظور جلوگیری از کاهش نفوذ خود در این کشور تلاش می نماید تا ضمن تحقق اراده شکل گرفته در خصوص بازگشایی مرزها ارمنستان با کمترین هزینه به این خواسته برسد که اظهارات نخست وزیر ترکیه مبنی بر عدم بازگشایی مرزها قبل از حل مناقشه قره باغ و نیز تماس تلفنی و سپس سفر او به باکو مجموع اقداماتی است که ترکیه برای جلوگیری از واگرایی آذربایجان از ترکیه انجام می دهد. ضمن اینکه دیگر دولت مردان ترکیه ای از قبیل وزیر امور خارجه این کشور نیز ماموریت به نتیجه رساندن موضوع بازگشایی مرزها را ادامه می دهند که تا کنون مهمترین اقدام در این مسیر انتشار طرح پنج ماده ای توافقات ترکیه و ارمنستان موسوم به نقشه راه می باشد که اتفاقا در آن هیچ اشاره ای به موضوع قره باغ نشده است.

به نظر می رسد در این مقطع زمانی دولت ترکیه بر خلاف سالهای قبل که همچون برخی قدرتهای منطقه ای و بین المللی تمایل چندانی به حل بحران قره باغ نداشت؛ تلاش می نماید تا گامهایی عملی در خصوص موضوع قره باغ برداشته شود چه اینکه این اقدام باعث خواهد شد اولاً مردم و دولت مردان آذری نه تنها به برقراری ارتباط مابین ارمنستان و ترکیه بدبین نگردند بلکه آن را در راستای منافع خود ارزیابی نمایند که این موضوع به همگرایی بیش از پیش آذربایجان و ترکیه خواهد انجامید و ثانیاً اقدام عملی مورد نظر ترکیه و ارمنستان که در ادامه مورد اشاره قرار خواهد گرفت سبب خواهد شد تا قره باغ بر اساس آنچه ارمنستان سالها بر آن اصرار می کرد تعیین تکلیف گردد. لازم به توضیح است اقدام عملی مورد نظر ترکیه در این مرحله آزادی پنج رایون اشغالی جمهوری آذربایجان در خارج قره باغ و تعیین وضعیت حقوقی قره باغ از طریق برگزاری فراندوم در قره باغ می باشد که البته نتیجه پیشاپیش مشخص است و آن جدایی قره باغ از آذربایجان برای همیشه می باشد.

قرائن موجود در خصوص احتمال حل تدریجی مناقشه قره باغ بر اساس طرح ترکیه:

1- دولت آذربایجان که در طول سالهای پس از جنگ قره باغ، در برابر انتقادات مردم و احزاب مخالف در خصوص معضلات اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی و سیاسی کشور موضوع قره باغ را پیش می کشید طی سالهای اخیر توانسته است تا حدودی مشکلات فوق را حل نموده و یا مردم را به زندگی در شرایط فوق عادت دهد ضمن اینکه با برگزاری فراندوم اصلاح قانون اساسی به اهداف سیاسی مد نظر خود دست یافته و دیگر نیاز چندانی به وجود عاملی مانند بحث قره باغ جهت توجیه مشکلات نمی بیند لذا بر خلاف قبل که بر آزادی همه مناطق اشغالی تاکید می نمود به نظر می رسد در دیدار آینده رؤسای جمهوری آذربایجان و ارمنستان که در 17 اردیبهشت ماه بر گزار خواهد شد به آزدسازی پنج رایون خارج از قره باغ و تعیین وضعیت حقوقی قره باغ در آینده رضایت دهد تا به تدریج خود را از معضلی تحت عنوان ناتوانی در باز پس گیری مناطق اشغالی رها نماید.

2- باز گشایی مرز ترکیه و ارمنستان از جنبه های مختلف به ویژه مسائل اقتصادی برای ارمنستان حائز اهمیت است، زیرا در حال حاضر این کشور تحت محاصره اقتصادی از سوی ترکیه و آذربایجان قرار دارد و ناگزیر است که اکثر صادرات و

واردات خود را از مسیر گرجستان صورت دهد که این محدودیت بر توسعه تجارت این کشور تاثیر منفی گذاشته و با افزودن قیمت ها سبب توسعه انحصارگری های اقتصادی در ارمنستان شده است. موضوع فوق از یک طرف و این نکته که ارمنستان پنج رایون اشغالی را در حقیقت به عنوان ابزاری برای تحقق خواسته های خود در خصوص قره باغ در اختیار گرفته و براین نکته واقف است که دیر یا زود بایستی مناطق فوق را آزاد نماید؛ سبب می گردد تا ارمنستان در خصوص آزادسازی مناطق فوق بیش از این پافشاری نماید.

3- از جمله دلائلی که موجب طولانی شدن مناقشه قره باغ گردیده، خواست برخی قدرتهای منطقه ای و بین المللی به منظور بهره برداری از شرایط فوق بوده است که به نظر می رسد در مقطع زمانی حاضر منافع این قدرتها پیرامون حل بخشی از موضوع قره باغ (آزادی پنج رایون) به نقطه اشتراک رسیده است. از جمله قدرتهای منطقه ای و فرامنطقه ای تاثیر گذار در طولانی شدن مناقشه قره باغ می توان به ترکیه، روسیه و آمریکا اشاره نمود. با روی کار آمدن دولت جدید در آمریکا تلاش این کشور برای نشان دادن نقش برتر خود در عرصه های بین المللی افزایش یافته است، به گونه ای که کارشناسان، انتشار طرح توافقات ترکیه و ارمنستان در فاصله چند روز از سفر ایاما به ترکیه را تابعی از خواست آمریکا برای ایفای نقش در بازگشایی مرز بین دو کشور می دانند که با توجه به این موضوع و اظهارات وزیر امور خارجه آمریکا و نیز سفیر این کشور در باکو مبنی بر نزدیک بودن موعد حل مناقشه قره باغ می توان به این مهم پی برد که دولت آمریکا به عنوان یکی از روسای گروه مینسک با طرح ترکیه مبنی بر آزاد سازی پنج رایون خارج از قره باغ موافقت خواهد نمود. ضمن اینکه روسیه نیز به عنوان یکی دیگر از روسای گروه مینسک در سفر اخیر الهام علی یف به باکو بصورت تلویحی موافقت خود با این طرح را در ازای دوری باکو از طرح گازی ناکو اعلام نموده است که با توجه به عدم شرکت رئیس جمهور آذربایجان در اجلاس اخیر طرح گازی یاد شده به نظر می رسد توافق بین روسیه و آذربایجان نیز مبنی بر حمایت روسیه از آزاد سازی مناطق یاد شده واقعیت پیدا نموده است. علاوه براین اجرای این طرح باعث خواهد شد گروه مینسک که سالهاست نتوانسته اقدام مفیدی انجام دهد از حالت انفعال خارج خواهد گردید که این موضوع نیز مطلوب روسای این گروه می باشد.

جایگاه ایران در تحولات اخیر و تاثیرات آن بر منافع ملی کشور:

علیرغم اینکه دولت جمهوری اسلامی ایران در راستای سیاست مستمر خود مبنی بر حمایت عملی از حقوق مردم مسلمان جمهوری آذربایجان از حل مسالمت آمیز مناقشه قره باغ به هر نحو ممکن و با تاکید بر رعایت حقوق مردم مسلمان جمهوری آذربایجان حمایت می کند لیکن به نظر می رسد عدم مشارکت ایران در مسائل آتی باعث پیدایش مشکلاتی در سطح منطقه ای گردد.

مناقشه قره باغ و سابقه حضور ایران در فرایند حل آن در سالهای ابتدایی استقلال جمهوری آذربایجان و عدم حصول نتیجه اقدامات ایران به دلیل دخالت قدرتهای بین المللی از جمله روسیه و اشغال بخشهایی از خاک آذربایجان در خلال مذاکرات صلح تهران در کنار اتهاماتی همچون کمکهای اقتصادی ایران به ارمنستان که با حمایت برخی قدرتهای منطقه ای و توسط گروههای ایران ستیز جمهوری آذربایجان ایجاد شده به عنوان مهمترین ابزار گروههای ایران ستیز جمهوری آذربایجان همواره مورد سوء استفاده آنان قرار گرفته است؛ ضمن اینکه اتهامات وارده به دلیل تبلیغات فراوان در میان افکار عمومی آذربایجان نیز رسوخ کرده است و باعث شده علیرغم کمکهای فوق العاده ایران به جمهوری آذربایجان که تا کنون نیز ادامه دارد برخی شبهات در این خصوص مطرح گردد؛ طبیعی است چنانچه فرایند حل مناقشه قره باغ با ابتکار ترکیه و در نتیجه بازگشایی مرز این کشور با ارمنستان شروع گردد موج جدید و گسترده تبلیغاتی علیه ایران به راه خواهد افتاد و ایران به ناحق به عنوان کشوری که باعث اشغال خاک آذربایجان گردیده و برای آزاد سازی آن هیچ اقدامی ننموده معرفی خواهد شد (که اکنون نیز با تاملی در نشریات آذربایجان از جمله روزنامه های آینه مورخه 88/2/5، روزنامه بیزیم یول 88/1/22، روزنامه ینی مساوات 88/1/26 و... می توان شروع این موج تبلیغاتی را متوجه شد) و ترکیه رقیب سنتی ایران که از آغاز تا کنون بیشترین بهره برداری را از موضوع قره باغ به عمل آورده به عنوان ناجی مردم آذربایجان بیش از پیش مورد توجه قرار خواهد گرفت. بطور طبیعی این وضعیت بر تمامی عرصه های روابط ایران و آذربایجان سایه خواهد انداخت و حضور ایران در عرصه های فرهنگی، اجتماعی، سیاسی و اقتصادی آذربایجان را بیش از پیش کمرنگ خواهد نمود، موضوعی که مورد علاقه اکثریت مردم شیعه جمهوری آذربایجان نمی باشد. علاوه بر آنچه گفته شد ذکر این نکته نیز ضروری است که عدم مشارکت ایران در حل مناقشه قره باغ موجب خواهد شد جایگاه ایران به عنوان یک قدرت منطقه ای با ابهاماتی مواجه گردد، ضمن اینکه عدم مداخله ایران در نهایت میتواند حقوق مردم مسلمان آذربایجان را قربانی توافق پنهانی آذربایجان و ترکیه نماید و قره باغ را که تا قبل از انعقاد عهدنامه های گلستان و ترکمان چای به عنوان بخشی از ایران بزرگ مطرح بود برای همیشه از جمهوری آذربایجان که بیش از 95 درصد جمعیت آن را مسلمانان تشکیل می دهند جدا نماید.

سخن آخر:

در خاتمه با ذکر دو نکته این نوشته به پایان می رسد:

1- نظر به آنچه گفته شد ضرورت پاسداشت فرهنگ و هویت ایرانی- اسلامی که امروز بخشی از آن در خارج از مرزهای کشور قرار گرفته است و نیز لزوم دفاع از پیمان شدن حقوق مردم شیعه جمهوری آذربایجان در جریان سناریوهای سیاسی منطقه ای و بین المللی ایجاب می نماید دستگاه سیاست خارجی ایران بیش از پیش در قبال تحولات منطقه ای حساس بوده و از منافع ملی ایران و مسلمانان جمهوری آذربایجان دفاع نماید.

2- تلاش ترکیه برای از سر گیری روابط خود با ارمنستان این سوال را فراروی آن دسته از جریانات قوم گرای جمهوری آذربایجان که همیشه ایران را به دلیل داشتن رابطه دیپلماتیک با ارمنستان به حمایت از این کشور و بی اعتنایی به موضوع قره باغ متهم می نمودند؛ قرار می دهد که آیا بایستی به تلاش ترکیه برای ایجاد ارتباط با ارمنستان نیز با همان عینک نگاه کنند یا اینکه ترکیه از این قاعده خود ساخته آنان مستثنی خواهد بود؟